

Natalia Mazur¹

X Obchody Międzynarodowego Dnia Pamięci o Ofiarach Holocaustu na Podkarpaciu²

Jeden tydzień, 63 miejscowości Podkarpacia, mroźna zima, wiele kilometrów. Spotkania, wspomnienia, rozmowy, upamiętnienia. Pamięć.

X Obchody Międzynarodowego Dnia Pamięci o Ofiarach Holocaustu na Podkarpaciu, których od 2008 r. głównym organizatorem jest prof. nadzw. dr hab. Waław Wierzbieniec³, odbyły się w terminie od 22 do 28 stycznia 2018 r. już po raz dziesiąty. Z roku na rok w tę inicjatywę włączały się kolejne miasta i miejscowości województwa podkarpackiego. Jak wspomina dr hab. Elżbieta Rączy, prof. UR, w swoim artykule, do tego przedsięwzięcia w 2010 roku przyłączył się Jarosław, a w 2011 roku Lubaczów. W VIII obchodach wzięło udział 15 miejscowości, natomiast w IX obchodach już 38 miast i miejscowości z Podkarpacia oraz Muzeum Obozu Zagłady w Bełżcu, a patronat nad tym wydarzeniem objął Marszałek Województwa Podkarpackiego Władysław Ortyl (Rączy 2017: 167).

X obchody zaangażowały aż 63 miejscowości. Były to: Błażowa, Brzozów, Dubiecko, Dydnia, Grodzisko Dolne, Korczyn, Krosno, Mielec, Olszanica-Stefkowa, Rymanów, Zagórz, Albigowa-Kosina, Cisna, Czudec, Dębica, Jarosław, Radymno, Sanok, Tarnobrzeg, Ulanów, Ustrzyki Dolne, Wielopole Skrzyńskie, Baranów Sandomierski, Dukla –

---

¹ Mgr Natalia Mazur, doktorantka w Instytucie Historii na Wydziale Socjologiczno-Historycznym Uniwersytetu Rzeszowskiego, al. T. Rejtana 16c, 35-001 Rzeszów, e-mail: natalia.mazur.ur@gmail.com

² Wersja skrócona sprawozdania ukazała się w „Gazecie Uniwersyteckiej Pracowników i Studentów Uniwersytetu Rzeszowskiego” 2018, nr 2 (102), s. 24–25.

³ Prof. nadzw. dr hab. Waław Wierzbieniec, kierownik Zakładu Historii i Kultury Żydów w Instytucie Historii na Wydziale Socjologiczno-Historycznym Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Lęki Dukielskie, Gniewczyna Łańcucka, Gorzyce – Tryńcza, Kolbuszowa, Leżajsk, Łańcut, Nowy Żmigród, Pilzno, Przemyśl, Ropczyce, Stalowa Wola, Zatwarnica, Fredropol – Rybotycze, Horyniec Zdrój, Jasło, Jaśliska, Jedlicze – Potok, Kańczuga, Kołaczyce, Lesko, Lubaczów, Markowa, Narol, Przeworsk, Strzyżów, Trepcza, Bełżec, Bircza, Dynów, Głogów Małopolski, Hłudno, Jawornik Polski, Niebylec, Nowa Dęba, Sędziszów Małopolski, Tyczyn, Warzyce, Zarszyn-Nowosielce, Żurawica, Rzeszów.

Jak pisze Elżbieta Rączy, corocznie zaangażowana w przygotowanie obchodów, „W organizację upamiętnienia w 2017 r. włączyło się 160 różnych organizacji i instytucji – od władz samorządowych różnych szczebli, Kurii Diecezjalnej w Rzeszowie, Instytutu Historii Uniwersytetu Rzeszowskiego, Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Rzeszowie, Podkarpackiego Kuratorium Oświaty, poprzez gminne i miejskie ośrodki kultury, muzea, szkoły, biblioteki i fundacje, w tym m.in. Fundację Dziedzictwa Żydowskiego, po księży Kościoła rzymskokatolickiego, Kościoła polskiego i osoby prywatne” (Rączy 2017: 167–168). W 2018 roku liczba ta była jeszcze większa.

Obchody jako główny cel obrały upamiętnienie ofiar Holocaustu na Podkarpaciu poprzez gromadzenie się na miejscach straceń, na cmentarzach, przy pamiątkowych tablicach, aby odmówić modlitwy intonowane przez rabinów i księży, zapalić znicze czy złożyć kwiaty. W ten właśnie sposób wspólnie uczczono pamięć Ofiar.

Ważne dla społeczności województwa podkarpackiego są spotkania z ocalałymi z Holocaustu i ich rodzinami. W X Obchodach wzięli udział świadkowie historii ze Stanów Zjednoczonych, Izraela, Niemiec i Holandii. Spotkania odbywały się w miastach Podkarpacia, które codziennie przez cały tydzień odwiedzali ocaleni i ich rodziny, aby upamiętnić Ofiary Holocaustu oraz opowiedzieć swoją traumatyczną i trudną historię. Świadectwa ocalonych nie miały tylko opowiadać o minionych wydarzeniach, ale także przypominać o ogromie Zagłady, będącej jednocześnie tragedią całego narodu żydowskiego i prywatnym dramatem każdej z żydowskich rodzin. Jak mówiła Regina Chen z Izraela, „W Polsce była duża kultura żydowska – duża kultura, i zginęła w wojnie. Wszystko się skończyło w wojnie, ale teraz my możemy otworzyć serce i kochać wszystkich. Oni nie są winni” (TVP3 Rzeszów: 2018).

W poniedziałek, 21 stycznia 2018 r. na Starym Cmentarzu w Korczynie modlono się przy obelisku poświęconym pamięci Żydów – mieszkańców Korczyny, upamiętniając ich życie, męczeństwo i Zagładę w czasie okupacji hitlerowskiej. W Krośnie uczczono Ofiary Holocaustu na cmentarzu żydowskim, a przy pamiątkowej tablicy ułożonej w miejscu getta żydowskiego przywołano pamięć Żydów krośnieńskich.

W Muzeum Podkarpackim obejrzano wystawę „Listy do Sali”, odbyła się prelekcja przedstawiciela Żydowskiego Muzeum Galicja w Krakowie i Margalit Goldstein. W Podkarpackim Centrum Edukacji Nauczycieli miało miejsce spotkanie dla młodzieży krośnieńskiej, gdzie swoją relacją podzieliła się ocalała z Holocaustu Lucia Retman.

We wtorek obchody w Jarosławiu rozpoczęto od nabożeństwa w intencji Ofiar Holocaustu z Podkarpacia, podczas którego zostały odczytane nazwiska Polaków zamordowanych za ratowanie Żydów oraz Żydów, którzy zginęli wraz z nimi, uczczono także Ofiary Holocaustu w symbolicznym miejscu straceń pod murem jarosławskiego opactwa. W opactwie odbyło się spotkanie poprowadzone przez profesora Wacława Wierzbieńca, podczas którego ocaleni z Holocaustu i ich rodziny podzielili się swoimi świadectwami i relacjami. Młodzież z Zespołu Szkół Technicznych i Ogólnokształcących im. Stefana Banacha w Jarosławiu przedstawiła okolicznościowy program słowno-muzyczny. W siedzibie Stowarzyszenia Miłośników Jarosławia miało miejsce spotkanie pt. „Z historii podkarpackich Żydów. Ocaleni, ratujący, badacze problematyki Holocaustu”, podczas którego Haya Novak z Nowego Jorku wygłosiła wykład „Dlaczego i jak młodzież w USA uczy się o Holocaustu”.

W środę w Przemyślu uczczono pomordowanych Żydów z przemyskiego getta pod pomnikiem przy ulicy Kopernika 14. W Archiwum Państwowym w Przemyślu odbyło się otwarcie wystawy pt. „Polscy żydowscy ocaleni z Holocaustu i Żydowska Szkoła Zawodowa Masada” autorstwa Lei Dror Batalion z Izraela. Następnie zainteresowani tematem wzięli udział w sesji naukowej pt. „Historia i kultura Żydów przemyskich naszym wspólnym dziedzictwem”, którą otworzyła pani Anna Nowak, dyrektor Archiwum Państwowego w Przemyślu, wystąpieniem nt. „Żydzi w Przemyślu w dokumentach zasobu Archiwum Państwowego w Przemyślu”. Wykłady wygłosili: profesor Wacław Wierzbieniec nt. „Dzieje i kultura przemyskich Żydów w historiografii”, David Ringler z Izraela „Z kart historii mojej przemysko-dynowskiej rodziny” oraz Joanna Potaczek „Stefania i Helena Podgórskie – przemyskie Sprawiedliwe wśród Narodów Świata”.

Również w środę w Muzeum Ziemi Leżajskiej zorganizowano spotkanie „Społeczność żydowska jako istotny element dziedzictwa kulturowego Leżajska”. Prelekcję pt. „Szlakiem Elimelecha. Spacer śladami leżajskich Żydów” wygłosił Emil Majuk (Ośrodek Brama Grodzka Teatr NN, Lublin). Przedstawiono wybrane fragmenty z listopadowego pobytu ocalałej z Holocaustu Lucii Retman, która następnie podzieliła się swoimi wspomnieniami. W czwartek w kościele pw. św. Andrzeja Boboli w Potoku odprawiono nabożeństwo w intencji Ofiar Holocaustu.

W Szkole Podstawowej im. Edmunda Łozińskiego odbyło się spotkanie ze stypendystkami Fundacji Fulbrighta w Polsce, towarzyszył mu koncert muzyczno-wokalny pt. „Nie pytajcie, nie powiem, nie wiem” w wykonaniu uczniów i absolwentów Szkoły Podstawowej i Gimnazjum im. Edmunda Łozińskiego w Potoku oraz wernisaż wystawy fotograficznej pt. „Nahalal” autorstwa dzieci i młodzieży tej placówki.

W piątek obchody w Głogowie Małopolskim rozpoczęły się od marszu pamięci na cmentarz żydowski w tym miasteczku, pod pomnik Ofiar Holocaustu i na mogiły Żydów zamordowanych w Borze. W Miejsko Gminnym Domu Kultury im. F. Kotuli odbyła się sesja naukowa pt. „Historia i kultura Żydów głogowskich naszym wspólnym dziedzictwem”, w jej ramach zaprezentowano film pt. „Materialne i niematerialne ślady ludności żydowskiej w Głogowie Małopolskim”. Wykłady wygłosili: prof. nadzw. dr hab. Waław Wierzbieniec nt. „Gmina żydowska i jej funkcjonowanie”, Kamila Sawicka (studentka Uniwersytetu Rzeszowskiego) „Głogowscy Żydzi w świetle publikacji naukowych i popularnonaukowych”, dr Robert Borkowski (Miejsko-Gminna Biblioteka Publiczna w Głogowie Małopolskim) „Relacje polsko-żydowskie w Głogowie Małopolskim i ich tragiczny finał”, Bogusław Kotula „Moi znajomi – głogowski Żydzi”.

W tym samym czasie w Liceum Ogólnokształcącym w Dynowie odbyło się spotkanie dla młodzieży i mieszkańców miasta. Wspomnieniami podzieliła się ocalona z Holocaustu Lucia Retman, urodzona w Dynowie. Później nastąpiło uroczyste otwarcie Centrum Edukacji Młodzieży „Trzy Kultury”, zaprezentowano montaż słowno-muzyczny przygotowany przez młodzież, a następnie można było obejrzeć wystawę pt. „Twarze Dynowa” autorstwa Niny Talbot. Chętni odwiedzili też Centrum Historii Polskich Żydów w Dynowie oraz cmentarz żydowski, gdzie oddali cześć pomordowanym. W Rzeszowie w Podkarpackim Centrum Edukacji Nauczycieli odbyły się warsztaty dla nauczycieli pt. „Dlaczego i jak uczyć o Holocaustie”. W ramach warsztatów wygłoszono następujące wykłady: prof. Waław Wierzbieniec „Dlaczego i jak można uczyć o Holocaustie – z perspektywy własnych doświadczeń”, Anna Klimowicz (Instytut Pamięci Narodowej) „Wkład Instytutu Pamięci Narodowej w popularyzowanie wiedzy o Sprawiedliwych wśród Narodów Świata”, dr Maria van Beurden Cahn (Institute for War, Holocaust and Genocidestudies, Amsterdam) „Programy edukacyjne o Holocaustie w Holandii na początku XXI wieku”, prof. Jacques D. Barth (University of Southern California; Leiden University) „Moja rzeszowska rodzina doświadczona Holocaustem”, Haya Novak (Nowy Jork, USA), „Dlaczego i jak młodzież w USA uczy się o Holocaustie”. W sobotę na Uniwer-

sytecie Rzeszowskim odbyło się seminarium z udziałem stypendystów Fundacji Fulbrighta w Polce oraz członków wydziałowego koła naukowego Human Rights z Wydziału Socjologiczno-Historycznego Uniwersytetu Rzeszowskiego pt. „Kultura amerykańsko-żydowska – jak blisko i jak daleko od Holocaustu”. Spotkanie poprowadzili prof. Jacques D. Barth oraz prof. Waław Wierzbieniec⁴.

W sprawozdaniu przedstawiono tylko niektóre z wydarzeń towarzyszących X Obchodom Międzynarodowego Dnia Pamięci o Ofiarach Holocaustu na Podkarpaciu. Program każdego dnia był bogaty w różne formy upamiętnienia Żydów z województwa podkarpackiego, ale także niósł ze sobą pierwiastek edukacyjny dla mieszkańców miast i miejscowości biorących udział w obchodach.

X Obchody były szczególne także ze względu na fakt, iż uczestniczyli w nich młodzi Amerykanie z Fundacji Fulbrighta. Ci, którzy mają żydowskie korzenie, są kolejnym pokoleniem ocalonych z Zagłady. Spotkania w polskich szkołach, gdzie głównym celem była wymiana myśli i opinii przedstawionych przez rówieśników, na pewno w znacznym stopniu wpłynęła na lepsze zrozumienie tej trudnej historii.

Punktem centralnym X Obchodów Międzynarodowego Dnia Pamięci o Ofiarach Holocaustu na Podkarpaciu były wydarzenia w Rzeszowie. Uczczono Ofiary Zagłady, modląc się na nowym cmentarzu żydowskim. Na Uniwersytecie Rzeszowskim zorganizowano następujące wydarzenia: wykład dr Marii Ciesielskiej (Uczelnia Łazarskiego w Warszawie, Okręgowa Izba Lekarska w Warszawie) pt. „Dobro mimo wszystko. Opieka zdrowotna w getcie warszawskim i jej znaczenie dla relacji międzyludzkich”; prezentacja wybranych filmów pt. „Materialne i niematerialne ślady ludności żydowskiej w mojej miejscowości”, które młodzież szkolna miała za zadanie zrealizować; występ chóru z Centrum Społeczności Żydowskiej (JCC) w Krakowie. Ważnym punktem programu były wystąpienia ocalonych z Holocaustu i ich rodzin, jak również Polaków pamiętających żydowskich mieszkańców Podkarpacia, którzy podzielili się swoimi wspomnieniami. Na zakończenie w kościele farnym pw. św. Wojciecha i Stanisława w Rzeszowie odbyło się nabożeństwo Słowa Bożego nawiązujące do Dnia Judaizmu w Kościele Katolickim⁵.

Nie tylko na Podkarpaciu mówi się o inicjatywie prof. Waława Wierzbienca, który podkreśla w rozmowie na łamach „Nowin”: „Z innych części kraju docierają do nas słowa podziwu, że na Podkarpaciu tak

---

⁴ Program X Obchodów Międzynarodowego Dnia Pamięci o Ofiarach Holocaustu na Podkarpaciu.

⁵ Tamże.

wiele samorządów i organizacji włącza się w uroczystości. Dostajemy mnóstwo krzepiących słów od rabinów w Polsce i od polskich środowisk żydowskich. Natomiast za granicą ambasadorami uroczystości na Podkarpaciu są te osoby, które na nie przyjeżdżają z Izraela, ze Stanów Zjednoczonych. I okazuje się, że tam pierwszą reakcją jest przychylnie nam zdziwienie, że Dzień Pamięci zdobywa u nas tak wielkie zainteresowanie, także instytucjonalne. Że tu się chce o wspólnej przeszłości pamiętać, choćby była ona – także wspólnie – tragiczna. Nie do przecenienia jest to, jak bardzo pozytywnie te reakcje wpływają na opinię o Polsce tak w Izraelu, jak i w środowiskach żydowskich w Ameryce i poza nią” (Wierzbieniec 2018).

Literatura

- Rączy E., 2017, Obchody Dnia Pamięci o Ofiarach Holocaustu na Podkarpaciu, „UR Journal of Humanities and Social Sciences”, nr 1(2).
- Wierzbieniec W., 2018, O sensie podkarpackich obchodów Międzynarodowego Dnia Pamięci o Ofiarach Holocaustu, rozm. A. Płęś, <https://plus.nowiny24.pl/wiadomosci/a/dr-hab-prof-ur-waclaw-wierzbieniec-holocaust-to-nie-jest-tylko-historia-zydow-to-nasza-wspolna-historia,12878760> (dostęp: 21.03.2018).
- „Gazeta Uniwersytecka Pracowników i Studentów Uniwersytetu Rzeszowskiego” 2018, nr 2 (102).
<https://rzeszow.tvp.pl/35720277/obchody-dnia-pamieci-o-ofiarach-holokaustu> (dostęp: 21.03.2018).
- Program X Obchodów Międzynarodowego Dnia Pamięci o Ofiarach Holocaustu na Podkarpaciu.